

קניית מערת המכפלה

(בראשית פכ"ג)

מקובל הוא כמעט בין כל המפרשים החדשים, בעלי שיטת המקורות, שפרקנו שייך למקור כ¹, ע"פ ביטויים ולשונות שהם ייחודו למקור זה, ויש שהם עצמם מוצאים סתירות להנחה זו². לפי דעתם הפרשה מאוחרת ויש בה מו"מ שמי עם כל טרטי הנימוס, הקשור לקנייה, ואריכות הדברים שבין הקונה והמוכר, כנהוג עד היום בארצות המזרח, ועל כן יש בה בפרשה כפילות וחזרות.

לפ"ד לפנינו מו"מ משפטי חשוב וקדום, וכל פסוק וכל לשון בפרשה קטנה וחשובה זו אומר "למדניו", ואין כאן שום שאלה ושום תשובה יתירה או כפולה, אלא הכל בא ללמד על פרטים שונים במו"מ יורדי זה.

לשם הבנת המו"מ שבפרשה נעמוד על פרטי הדברים:

(א) ראשית כל עלינו להדגיש שבכל הפרשה אין הפועל "מכר" ולא "קנה"³, אלא הפועל "נתן", שהוא ע"פ רוב נתינת חנם, מתנה⁴. השוה למשל דב' יד כא, לענין נבילה: לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי, לגר בנתינה (שכן "אתה מצווה להחיותו"⁵), והוא כידוע בין מקבלי "מתנות עניים" ולנכרי במכירה⁶. אברהם פונה אל בני חת בלשון "תנו לי", ולא בלשון "מכרו לי"⁷, משום שידע ברורות שאין לו זכות חוקית לקנות קרקע. דבר זה מתברר מהקדמתו: "גר ותושב אנכי עמכם". וכאן אנו באים לנקודה שניה:

(ב) מהו מצבו המשפטי של הגר בכלל ו"גר-תושב" בפרט במקרקעות? מויק' כה כג אנו למדים

(*) זכרון לעטיר אבא מארי וללהיה, למלאת עשר שנים לפטירתו.

(1) עי' A Critical and Exegetical Commentary on Genesis, John Skinner, 1910, עמ' 334-339, וכן כותב גם A. E. Cowley בספרו The Hittites, לונדון 1920, עמ' 9-8: "The account is, however, much later than the events, and is full of difficulties, which cannot be discussed here. בעמ' 9 הערה 1 הוא מעיר שמן בר' יד יג יוצא שממרא הוא אמורי ומן כג יט שהוא חתי. טעה במי' "על פני ממרא".

(2) עי' למשל סקינר, שם, עמ' 335. מרופ' מ. ד. קאסוטו בספרו La Questione della Genesi, עמ' 175, וסתר את דעת החדשים בענין המקורות. והשוה גם דברי ב. יעקב, Das erste Buch der Tora, [ברלין], 1934, עמ' 986.

שלגר תושב לא היתה זכות בעלות על קרקע⁹, שכן אומר הכתוב: והארץ לא תמכר לעצמיות כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי. הארץ היא לה' ובני ישראל הם רק גרים-תושבים, המעבדים את האדמה כאריסים ואין להם זכות בעלות, ומשום כך אינם יכולים למכור זכות זו. הגר נתון לחסותו של השבט, או גוף אחר המאכסן אותו¹⁰, ורכושו שייך כנראה לנתון לו מחסה, וכזה נבין את דברי חמור על בני יעקב (בר' לד כג): מקנהם וקנינם וכל בהמתם היא לנו הם¹¹. כמדומני שלא עמדו עד עכשיו על ההבדל שבין המושגים השונים הקשורים בגר: גר, את, גר בקרב, גר בתוך, שכיר ותושב, גר אשר בשערי. מתוך הכתובים נ"ל¹² שהיו שלש דרגות בגר: (א) "גר את" או "גר אשר בשערי"; (ב) "גר בתוך"¹³ או "גר בקרב"¹⁴; (ג) "גר ותושב"¹⁵. "תושב ושכיר" או "שכיר ותושב"¹⁶ הוא לפי פחות מגר (יותר מנכרי) ועל כן אסור הוא לאכול בקרבן פסח (שמ' יב מה) ובקדש (ויק' כב י). נשוב לענייננו: לגר-תושב לא היתה זכות לקנות קרקע¹⁷, אף לא לקבורה¹⁸, ובוה נבין אולי את תרעומת ישעיה על שבנא¹⁹ (ישע' כב טז) מה לך פה ומי לך פה כי נוצבת לך פה קבר. ואולי גם הגרים קברו את מתייהם במקבר בני העט²⁰, הנזכר בירמיה כו כג (ועי' גם מ"ב כג ו)²¹. אם כך הוא הדבר מה בקש אברהם?

ג) אברהם ידע את החוק הזה, שנהג גם בימיו²², ועל כן אינו פונה אל בני חת שימכרו לו קרקע. אלא מבקש מהם שיתנו לו, בתורת מחנה, אחות קבר, אע"פ-או משום-שהוא גר-תושב²³.

- (9) המושג "גר תושב" מתנגד ל"בעל אחוזה" (מפי פרופ' קסטנר). (10) השוה תה' טא ה: אגורה באחלק עולמים אחסה כסתר כנפיק סלה; ישע' טז ד: יגורו בך נדפי מואב הוי סחר למו. והשוה גם Berthoeth, שם, עמ' 25 ואילך. ותשוה ב. מייולר, הלוחות מכרכוך, תרביץ ש"ג, 189 ואילך.
- (11) והשוה גם דה"א כט טו: ... כי ממך הכל ומידך נתנו לך. כי גרים אנתנו לפניך ותושבים... מידך היא ולך הכל.
- (12) פירוט הדברים ובירור ההבדלים אקוה לעשות בע"ה ובל"ג במקום אחר. ועי' מ"ש ע"ז Berthoeth, שם, עמ' 156 ואילך וב. יעקב, שם, עמ' 507.
- (13) תמיד בצירוף "גורח" או "בני ישראל".
- (14) נמצא רק בדברים. "בקר" בקשר לעם משמש בחוראת התבוללות.
- (15) הוא מושג אחד (hendiadys). וכבר הרגיש בזה רש"י בויק' כה מז: "יד גר תושב, גר והוא תושב כתרוממו וערל תותב וסופו מוכיח ונמכר לגר תושב" (כל' בלא וי').
- (16) גם הוא מושג אחד (hendiadys). כי אין במקרא "תושב" לבדו, אלא עם "גר" או עם "שכיר". ונראה לי שגם הלשון "התושבים הגרים עמכם" (ויק' כה מה) הוא רבים של "גר תושב".
- (16) אע"פ שיכול לקנות אפי' עבד עברי (ויק' כה מז), ואילו היתה לו זכות קניית קרקע לא היתה התורה נמנעת מלפרש זאת.
- (17) רק לעתיד לבוא יהיה גם לגרים חלק בארץ, כל אחד בתוך השבט, שבקברו הוא גר, השוה יחז' מז כב-כג.
- (18) שהיה נכרי (השוה רש"י ורד"ק) או גר; גם האל"ף שבסיום שמו (כמ"ב יח יח וכו' - בה"א בסוף) מעיד על מוצאו הבבלי (ועי' גם אהרליך, מקרא כפשוטו, ח"ג, עמ' 44). ועי' גם דברי מ. זיידל במאמרו "אות אל"ף כממלאת מקום אות אחרת", קבץ לזכר ג. אונא, עמ' 128 הע' 3. ועי' גם השערתו של יעקב הושנר בספרו The Priests and Prophets, ניו-יורק, 1938, עמ' 267.
- (19) השוה מקרא כפשוטו למ"ב כג ו, אלא שחזר בו בפירושו לירמ' כו כג.
- (20) וממתי כז ז יוצא שבימי בית שני היה בית קברות מיוחד לגרים. וכן אומר הרמב"ן לספוק ד': היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים.
- (21) השוה ב. מייולר, הלוחות מכרכוך, תרביץ ש"ג, עמ' 192; ועי' גם בספרו "תולדות ארץ ישראל", כרך א', ירושלים, תרצ"ח, עמ' 92 ואילך (ושם גם נגע בסרובלמה שלנו). וכן באשר ובכל היתה הקרקע ברשות המשפחה (עי' C. H. W. Johns, Babylonian and Assyrian Laws, Contracts and Letters, ניו-יורק, 1904, עמ' 187).
- (22) כנראה שלא בכל חלקי הארץ נחשב אברהם לגר. בארץ מלשתים נחשב הוא לגר (בר' כ א, כא כג, לד),

כי במקומות שמקח וממכר קרקעות בין שני אנשים משבטים שונים היה אסור אפשר היה להערים על החוק בדרכים שונות²³, ואחת מהן היתה נתינת הקרקע במתנה. הנה התורה אוסרת למכור את האדמה לצמיתות, אלא "שני תבואת ימכר לך" (ויק' כה טו), וכן התקינה (במ' לו ט): ולא תסב נחלה ממטה למטה אחר; ובוודאי שגם בחיים נהג חוק זה של איסור מכירת נחלת אבות²⁴. ועל כן אנו מוצאים באחאב שאינו מציע לנבות "מכור לי את כרמך", אלא אומר הוא לו (מ"א כא ב): תנה לי את כרמך... ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אהנה לך כסף מחיר זה. ונבות עונה: חלילה לי מה' מתתי את-נחלת אבותי לך. גם כאן אין הפועל "מכר" או "קנה" אלא "נתן"²⁵. מותר היה לנבות לתת את כרמו במתנה²⁶ ולקבל תמורתו כרם אחר, אלא שלא חפץ לעשות זאת²⁷ ודבר זה, הימנעותו של נבות מעשות את רצון מלכו אחאב בצורה שהחוק מתירה, הוא שהעלה את חמתה של איזבל המרשעת. לא כן הדבר בענין ארונה. שם אנו מוצאים את הפועל "קנה". ש"ב כד כא: ויאמר דוד לקנות מעמך את הגרן לבנות מזבח לה'. ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדני המלך הטוב בעיניו... הכל נתן ארונה המלך למלך... ויאמר המלך לארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה' אלקי עלות חנם²⁸ ויקן דוד את הגרן... מבלי להיכנס כאן לפרטי הפסוקים הקשים הללו²⁹, מתברר לנו שדוד רצה לקנות³⁰

ועל כן זקוק הוא לרשותו של אבימלך (כ טו): אבל בבאר שבע, מחוץ המדבר, היה תושב (כב יט). כי אדמת המדבר היתה ברשות הכלל ולא נחלת יחיד, וכן היה הדבר באשור ובבל (השוה C. H. W. Johns, Baby-Ionian and Assyrian Laws etc. עמ' 185-186) והשוה ב"ק פא רע"א: שיהיו מרעין בחורשין. אברהם רצה לקבור את שרה בחברון, כי היא מתה שם, ומת קנה מקימו, ומשום כך נקברה רחל בדרך (בר' לה יט-כ, מח ז), והשוה בר' לח ז, במ' כ א. רק במקרים יוצאים מן הכלל (כשהמת ציווה!) הביאו מל לקברו במקום אחר (יעקב ויוסף).

(23) בלוחות גווי וקירקוק אנו מוצאים מכירה בדרך של "אימוץ" והורשה: The landowner was subject to the *corvée* and could only legally sell his Land by bequeathing it to the purchaser whom he had to "adopt" (Rachel Clay, The Tenure of land in Babylonia and Assyria, London, 1938, ע' 27). גם ו. ס. אלברייט, The Archaeology of Palestine and the Bible, ניו-יורק, [1935], עמ' 138, וב. מייולר, תולדות ארץ-ישראל, עמ' 92.

(24) ועד היום רווח בארצות המזרח שאנשים שומרים על נחלת אבותיהם מלמכרו, גם אם הם מגיעים לעושר רב, ונחלה זו אינה מועילה להם בהרבה.

(25) גם בסיפור אחאב לאיזבל נאמר: ואמר לו תנה לי את-כרמך בכסף או אפ-תמך אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא-אתן לך את כרמי. אחאב שינה והקדים בסיפורו כסף לכרם, מפני שכבודו של מלך בקנייה מבחליפין.

(26) אולי מתוך שנאה לאחאב, ועל כן בא "לך" בסוף המשפט להדגשה. ונראה שנבות היה אחד מראשי העיר, ולכן יכול איזבל לצוות על הזקנים "והושיבו את נבות בראש העם" (מ"א כא ט), מבלי שנבות ירגיש בזה איזה שינוי (והשוה דברי וולצברג בספרו The Am Ha-Aretz, פילדלפיה, 1909, עמ' 51 ואילך).

(27) והשוה יחז' מו טז.

(28) "חנם" הוא דבר הניתן במתנה, שאין מקבלים תמורתו דבר אחר, השוה "אשר חנן אלקים את עבדך" (בר' לג ה), "כי חנני אלקים" (שם יא), "חנונו אותם" (שם' כא כב), וכן דרשה הבר' (ע"ז כ רע"א): לא תחנם (דב' ז ב) לא תתן להם מתנת חנם, וכן דורש במד"ר מן "ויהנך" (במ' ו כה).

(29) שכמה מהם נשארו גם ברח"א. כא כב-כה.

(30) בעל דה"י שם במי דוד: תנה לי מקום הגרן... אלא שהוא משמע לפ"ד מן הפרשה שלנו, בר' פכ"ג, ומכאן לקח גם את הלשון "בכסף מלא", שאינו נמצא במקום אחר במקרא.

את הגורן וארונה הציעה לו במתנה, אלא שדוד סרב לקבל מתנה וקנה ממנו את הגורן בחמשים שקל⁽³¹⁾. ארונה יבוסית הוא (נכרי, אבל מאדוני הארץ לפני כן!) ומותר לו למכור את נחלתו (אך לא לקנות!) ועל כן מציע לו דוד מקח וממכר, אבל נבות ישראלי הוא ואסור לו למכור ועל כן מבקש ממנו אחאב את כרמו במתנה⁽³²⁾.

הערמה על חוק מצין זו אנו מוצאים גם בפירות שמיטה, שהם הפקר, "לאכלה לך ולעבדך וגו'" (ויק' כה ו) ולא למכירה, "לאכלה ולא לסחורה" (בכר' יב רע"ב ושי"ג), ובכל זאת נמצאה דרך לקנות בפירות שביעית בגד וכיוצא, שכן שנינו בתוס' שביעית פ"ו הכ"ה⁽³³⁾: וכן מי שהיתה בידו סלע של שביעית ומבקש ליקח בה חלוק הולך אצל חנוני (וזרגיל אצל⁽³⁴⁾) ואומר לו תן לי בנו פירות⁽³⁵⁾ ונותן לו והלה אומר לו הרי פירות הלא הם נתונים לך במתנה והוא אומר לו הרי סלע זה נתון לך במתנה (וחזור ולקוח לו חלוק)⁽³⁶⁾.

אברהם, גר תושב בין בני חת, מבקש איפוא מהם שיתנו לו אחוזת קבר, כלומר מכירה בצורת מתנה. ולמען עורר את לבם של בני חת שיעשו את רצונו הוא משתמש במונח זה, ש"מתו מוטל לפניו", ומדגיש "ואקברה מתי מלפני". בני חת עונים את אברהם "נשיא אלקים אתה בתוכנו"⁽³⁷⁾, ובתורת נשיא הרשות בידו לקבור את מתו בכל מקום שירצה. מקום לקבורת מתו הם מציעים לו, אבל לא אחוזת קבר: "איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מת"⁽³⁸⁾. על עיקר בקשתו הם עוברים בשתיקה, סירוב של כבוד⁽³⁹⁾.

ד) אבל אברהם לא רצה לקבור את אשתו בקבר אחרים; שכן כל אדם הגון, כל בעל בעמיו, נקבר עם אבותיו (ומכאן הביטוי "שכב עם אבותיו"⁽⁴⁰⁾) או בנחלתו⁽⁴¹⁾ וביתו⁽⁴²⁾ או בנחלת בנו⁽⁴³⁾ או בשדה מקנתו⁽⁴⁴⁾. ומשום כך מוכירה התורה את קניית המערה הן בקבורת אברהם

(31) בעל דה"י אומר שקנה בשש מאות שקלי זהב, אפשר שהמחבר דרש שדוד לקח חמשים מכל שבט. השוה ספרי נשא ל' 48 וברכה ש"ב וזבח' קטז ב'.

(32) אגב, מלשון הכתוב כיסע' נב ג': "חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו" נראה ללמוד שקרקע הנמכרת ניתנת להיגאל בכסף, ואילו הניתנת במתנה (= חנם) ניתנת להיגאל בלא כסף. ועי' יחו' מו טז"ו, שהחוק לעתיד לבוא מבחין בין מתנה לבין, שאינה חוזרת ביובל, ומתנה לעבד, שתחזרת ביובל.

(33) ירוש' פ"ח לח ע"ב, בבלי סוכה מא רע"א. (34) ירוש', ועי' בבלי.

(35) כנוס' הירוש', תוס': בזה הפירות. (36) ירוש', ועי' בבלי.

(37) כנראה מנהיג דתי ורוחני, ועי' מה שכתבו על זה המפרשים החדשים, ומיזלר, שם. עמ' 102; ועי' ח"א ות"י ופשיט'. לשון זה לא נמצא במקום אחר במקרא. על "בתוכנו" עי' להלן.

(38) השוה גם מתי כז נז-ט, שיוסף מארמתיא קבר את ישו בקברו החדש, היינו קבר שכרה לעצמו.

(39) תשובתם היא אמנותית: בצורת "כן" הם עונים "לא" (מפי מר ב"צ דינבורג).

(40) השוה למשל בשבועת יעקב ליוסף, בר' מז כט-ל; והשוה מ"א יא מג, יד לא, טו כד ועוד. וגם אחיטל כשהחליט לאבד את עצמו לדעת הולך אל עירו כדי שיקבר "בקבר אביו" (ש"ב יז כג). לפ"ד גם הביטוי "נאסף אל עמיו" קשור בעיקרו לליקוט עצמות המת והנאתם לקבר המשטחה, אלא שבמשך הזמן נתאבן הביטוי ומשמש לקבורה בכלל.

(41) השוה יהו' כד כט-ל: וימת יהושע... ויקברו אותו בגבול נחלתו.

(42) שמואל: ויקברו בביתו ברמה (ש"א כה א, דעי' כה ג); יואב: ויקבר בביתו במדבר (מ"א ב לד).

(43) יהו' כד לג: ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים

(והשוה מ"ש ע"ז בספרי פינחס פ"ט קלד 179 = ב"ב קיא ב, וע"ש קיא א). והשוה ביהו' שם (פ"ב) בענין יוסף: ואת עצמות יוסף... קברו בשכם בתלעת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהיו לבני יוסף לנחלה.

(44) עי' מ"ש ע"ז אהרליך ב"מקרא כפשוטו" עמ' 63. וזהו הטעם שיוסף בדבריו למרעה (בר' ז ה)

נה וקנה ממנו את הגורן
כן ומוחר לו למכור את
ישראלי הוא ואסור לו

שהם הפקר, "לאכלה דך
ב רע"ב ושי"ב, ובכל זאת
עית פ"ו הכ"ה⁽³⁸⁾: וכן מי
והרגיל אצלו⁽³⁴⁾ ואומר לו
נתונין דך במתנה

וחזות קבר, כלומר מכירה
הוא משתמש במונח זה,
ונים את אברהם "נשיא
ל מקום שירצה. מקום
לא יכלה ממך מקבר

ן כל אדם הגון, כל בעל
ו⁽⁴¹⁾ וביתו⁽⁴²⁾ או בנחלת
ערה הן בקבורת אברהם

לקח חמשים מכל שבט. השה

תגאלו "נראה ללמוד
נת להיגאל בלא כסף, ועי'
נה לעבד, שחזרת בויבול.

"יזלר, שם, עמ' 102; ועי'

זיינו קבר שכרה לעצמו.
רג).

נג, יד לזה, טו כד ועור.
יביר" (ש"ב יז כג). לפ"ד
אלא שבמשך הזמן נחאבן

יתו במדבר (מ"א ב לד).
י נתן לו בהר אפרים
שם (פ"ב) בענין יוסף:
אבי שכם במאה קשיטה

דבריו למרעה (בר' נ ח)

(בר' כה ט-י) והן בקבורת יעקב (בר' מט כט-לב⁽⁴⁵⁾, נ ה, יג.⁽⁴⁶⁾ אנו מבינים איפוא את סירובו
ש' אברהם לקבל את הצעתם האדיבה של בני חת. כשהוא רואה שבני חת מסרבים למכור לו
בצורת מתנה פונה הוא בבקשתו אל המוסד העליון "עם הארץ"⁽⁴⁷⁾ בבקשה מסוימת שיבקשו
מעפרון ויתן לו "את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו"⁽⁴⁸⁾ לאחוזת קבר⁽⁴⁹⁾. אלא שכאן
הכניס אברהם שינוי קל בלשונו. קודם אמר: "אחוזת קבר עמכם", ועכשיו בפנותו למוסד
העליון הוא מבקש: "בתוככם"⁽⁵⁰⁾ לאחוזת קבר. שינוי זה בא כנראה בהשפעת מאמרם:
"נשיא... בתוכנו"^(50a). וכשהוא פונה למוסד הריהו מברר את תנאיו: "בכסף מלא"⁽⁵¹⁾ יתנונה
לני" (אינו אומר "ימכרנה").

ה) מה היה מעמדו של עפרון? הכתוב אומר: "ועפרן ישב בתוך בני חת". לשון זה
ישוב בתוך" עם או עדה בא במקרא רק על מלך, מנהיג ונביא: ירמ' לט יד ומ' ה' - ירמיה
ישוב עם גדליה הנציב. ישע' (ו ה) אומר: ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב. והשוה גם יחז'
א, ג טו, ח יא וי"ב ב⁽⁵²⁾. וכן בירמ' כט לב מסופר שירמיה מקלל את נביא השקר שמעיהו
הנחלמי ש"לא יהיה לו איש יושב בתוך העם הזה". מלבד אלה נמצא לשון זה בתשובת השונמית
(עי' להלן). לשון זה, "בתוך", לקוח מחיי המחנה שאהלו של המלך או שר-הצבא היה בתוך^(52a)
ושאר האהלים - סביב לו. השה ש"א כו ז: והנה שאול שכב ישן במעגל... ואבנר והעם
שכבים סביבתו; יהר ח ט: וילך יהושע בתוך העם⁽⁵³⁾. וכן בהמלכת שאול נאמר (ש"א

אומר: אבי השביעני לאמר... בקברי אשר כריתי לי. וכן אומר בעל דה"י (דה"ב סוף ט"ז) על קבורת אסא:
ויקברוהו בקברתו אשר כרה לו...

(45) בפ"ב מדגישה התורה שהקנין נתאשר ע"י בני חת.

(46) מפליא הדבר שבקבורת יצחק, בר' לה כט, לא נזכר דבר הקנייה. היש מקום לשער שנשמט ספק מסוף הפרשה?
ועי' מ"ש ע"ז הרמב"ן. הפשיטתא כותבת כאן: בקברא דזבן אברהם אבוהי, ואין ספק שתוספת המתרגם היא.
(47) הוא מוסד המנהל את ענייני השבט, העדה או המדינה (השה למשל ויק' כ ד, מ"ב יא יט, כא כד,
כג ל). על גויא זה דן בפרטות מ. וולצברגר בספרו The Am-Ha-Aretz, פילדלפיה, 1909 (ועי' שם עמ' 20
ואילן). ועי' גם ספרו The Polity of the Ancient Hebrews, פילדלפיה, 1912.

(48) לשון זה בא לסיים את השהת המבוקש. ואלי באה המלה "בקצה" להדגשה מיוחדת, שכן הגר יושב
בקצה המחנה; ספרי בהעלתך פי' פ"ה 85: ותאכל בקצה המחנה (במ' יא ב) יש אומרים אלו הגרים הנחונים
בקצה המחנה. וכן תגר העירוני יושב בשער העיר, "הגר אשר בשעריך" (ועי' להלן). (יש כאן גיגור
אמנותי בין "בקצה שדהו" ל"בכסף מלא" (מפי מר ב"צ דינבורג)).

(49) מקום לקבורה משפחתית לו ולורעו אחריו, שזהו מובנה של "אחוזת" (השה למשל ויק' כו טז, כב, כד)
נדרשת עם "נחלת" (השה למשל דב' יח ב עם יח' מד כח). נמצאת גם "אחוזת נחלה" (במ' כו ז, לב לד).
וכן הוא גם שימוש של הפועל "נאחז", למשל חמור אומר ליעקב ובניו (בר' לד י): והאחוז בה (והשה גם
בר' מז כו ויהר כב ט). בניגוד ל"אחוזת" היא "ארץ מגורים" (בר' יז ח; והשה בר' כד ד, שמ' ו ד ויחז' ב לח).
(50) אין לקשר מלה זו ל"יתננה לי", כלומר שאתם עדים, כי לשם זה היה אומר הכתוב: לענייכם.
ועי' מקכ"ט. (50a) אמנם נמצא "בתוך" נדרף עם "עם"; שיא יו וי' וי"א (השה LXX), במ' כו ז ויחז' כב ז.
(51) עי' מ"ש ע"ז סקינר, שם עמ' 325.

(51a) עי' מ"ש על שם זה מ. זיידל, חקרי לשון, ירושלים, תרצ"ב, עמ' 53.

(52) ואולי נאמר כאן: בתוך... אתה יושב, לצורך הנמשל (פי"ב): והנשיא אשר בתוככם.

(52a) מנתה בלולה, וזירוא, שנ"ד (דך כ"ח ע"א): "בתוך בני חת. מלת תוך מורה על הגדולה שישב באמצע
כמלך בגדוד".

(53) אבל השה שם מ"ג: וילך יהושע בלילה ההוא בחוך העמק. ה-LXX חשמיטו את שני הקטעים

(ט' ויג' 2).

י (כג): וירצו ויקחהו משם ויטיצב בתוך העם...⁵⁴ וכן ביחז' יב יב: והנשיא אשר בתוכם, לד כד: ועבדי דוד נשיא בתוכם, והשוה גם מו י, ומכאן הושאל הביטוי הזה לכל אדם בעל עמדה יציבה בחברה. וכזה נבין את שאלת אלישע הנביא ותשובת השונמית (שהכתוב מתארה כ"אשה גדולה", כלומר בעלת עמדה כלכלית חשובה ויציבה): מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר-הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד יג). הנביא שואל את המארחת, שחרדה אליו את כל החרדה, אם זקוקה היא לעזרתו לפני המלך או שר-הצבא, והיא עונה שכאשה בעלת עמדה יציבה אינה זקוקה לעזרה⁵⁵. נראה איפוא שעפרון היה נשיא השבט או ראש המוסד "עם הארץ"⁵⁶. שעפרון היה אישיות חשובה במוסד "עם הארץ" יוצא גם מדברי אברהם "ופג עו"⁵⁷ לי בעפרון בן אחר.⁵⁸

(ו) מדוע לא פנה אברהם ישר לעפרון? מקרה דומה לזה יש לנו בספרנו. כאשר יוסף רוצה לעלות לקבור את אביו אינו פונה ישר אל פרעה, אלא מבקש הוא מבית פרעה: דברו נא באזני פרעה לאמר אבי השביעני לאמר... (בר' נ ד-ה). אולי אפשר לפרש עובדות אלו ע"פ אס' ד ב: כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק⁵⁹. האבל בימי אבלו לא פנה אל המלך או אל הנשיא⁶⁰, אבל כשהמלך פנה אליו ענה הלה על דבריו.

(54) והשוה גם בדברי שלמה (מ"א ג ח): ועבדך בתוך עמך אשר בחרת וגו'.

(55) אולי ע"פ זה יתפרש גם "בתוך" שבסוסק חקשה (שופ' יב ד): גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה, ואכמ"ל.

(56) וולצברגר, The Am-Ha-Aretz, עמ' 20. אומר שעפרון היה נשיא "עם הארץ", מבלי שבייח ראיה לדבריו. והשוה גם דברי החוקני.

(57) שהוא לגדול מהם, השוה ירמ' ז טז וכו' יה, ועי' גם איוב כו טו. מתנגד לפירוש זה — רות א טז: רות אומרת לחמותה: "אל תפגע בי", ועי' גם ישע' מז ג.

(58) שים לב שגם בקניית יעקב, חמור הוא נשיא הארץ, וכן בקניית דוד מכונה ארונה בשם מלך. ועי' על מעמדו של עפרון בב"פ פנ"ה ח' ורש"י. ונ"ל שבמדרש הקדום למדו זאת מן "בתוך", אלא שבדורות המאוחרים לא ידעו את המקור לדברי המדרש והוסיפו "ישב כתיב חסר".

הד"ר מ. זיידל נ"י, בקראו את עלי ההגהה, העמידני (בשם הרב ש. ש. מיוזל נ"י) על דברי זאב וואלף בר שמשון היידנהיים בפירושו "תכנת המקרא", ווילנא תרמ"ה, עמ' 19, ונ"ל: דקדקתי ומצאתי שבכל מקום שיאמר הכתוב פלוני ישב בתוך העם או בתוך קהל ועדה וכדומה הרצון בו לעולם שהיה נוהג שררה ביניהם וזה שימוש מלת תוך שמורה על אמצעות הדבר שהוא המקום הנכבד בלב באמצע הגוף ולכן היושב באמצע העם הוא הנכבד ותנוגת שררה ביניהם. וזה טעם קללת שמעיה הנחלמי לא יתיה לו איש יושב בתוך העם הזה (ירמיה כט לב). ופירושו שלא יצא מורעו איש הנוהג נשיאות בעם. וזה טעם תשובת האשה הגדולה השונמית על שאלת אלישע היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד יג) ורצונה לומר אני האשה הנוהגת שררה ונשיאות בתוך עמי ואין אני צריכה לסרטור ביני ובין המלך או שר הצבא כי כאחד השרים אנכי וכשיש לי דבר אל המלך אביאנו אליו בלי סרטור. ולזאת קראת הכתוב בתחלת הספור אשה גדולה ר"ל אשה חשובה ושוורת. עכ"ל.

(59) וכ"כ בעל "פענח רזא" בפ' ויחי: וקשה למה לא דבר בעצמו, ויש לומר בעבור בגדי אבלות שהיה לבוש ואין לבא אל המלך בלבוש שק. ומעין זה כותב אברבנאל, שם (על מקומות אלה העמידני הד"ר מ. זיידל נ"י). במ"א כ לא — לב אנו קוראים שעבדי הוד באו אל מלך ישראל חגורים שקים במתניהם וחבלים בראשיהם, אבל שקים אלו היו סימן להכנעה, ולא לאבל. (אגב. ברומה לזה היה נוהג בפרס לפני דור: כשבאו לפני מושל להתחנן לפניו על איזו גזרה שמו חבל או אבנט מזרחי על הצוואר. וכן כשבאה פורענות לעולם עמדו ראשי הקהלה ורבניה ביום תענית-הצבור בשעת התפלה באבנטיהם על צוואריהם).

(60) בש"ב יד ב יועץ יואב לאשה החכמה מתקוע ללבוש בגדי אבל ולבוא אל המלך. אבל שם נאמר "כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת", כלומר שעברו ימי האבל. והשוה בר' לו לד ועוד. וכזה אולי נבדל ההתפעל של "אבל" מן הקל.

והנשיא אשר בתוכם, וביטוי הזה לכל אדם בעל ושונמית (שהכחוב מתארה שות לך היש לדבר לך אל ד יג). הנביא שואל את ומלך או שר-הצבא, והיא שעפרון היה נשיא השבט הארץ יוצא גם מדברי

לנו בספרנו. כאשר יוסף מביט פרעה: דברו נא לפרש עובדות אלו ע"פ ו לא פנה אל המלך או

וגו.

אפרים בתוך מנשה, ואכמ"ל. מ הארץ, מבלי שיביא ראיה

ד לפירוש זה - רות א טז:

נה ארונה בשם מלך. ועי' "אלא שבדורות המאוחרים

(י) על דברי זאב וואלף בר י שבכל מקום שיאמר הכתוב יניהם וזה שימוש מלת תוך העם הוא חכבנד והנוהג (ירמיה כט לב). ומתורנו שאלת אלישע היש לדבר לומר אני האשה הנוהגת כאחד השרים אנכי וכשיש ה חשובה ושוררת. עכ"ל.

ר בגדי אבלות שהיה לבוש ני חדר"מ. ויידל ב"י. שקים במתניהם וחבלים בפרס לפני דור: כשבאו כשבאה מורענות לעולם

המלך. אבל שם נאמר ודעור. וכזה אולי נבדל

(ז) מה ענה עפרון את אברהם? עפרון מוסיף פרט חדש: השדה. הוא מציע לאברהם במתנה את השדה והמערה אשר בו. כנראה שהשדה והמערה היו יחידת-קרקע אחת ואין האחת נמכרת בלא השניה⁽⁶¹⁾. אבל אברהם לא רצה לקבל מתנה ממש. משום שחשש שהנותן נתכוון למתנה על מנת להחזיר⁽⁶²⁾ שגם היא מתנה⁽⁶³⁾. והמתבונן בדברי עפרון ובסיומם "קבר מתן" ימצא שעפרון התכוון למתנה על מנת להחזיר. משום כך מבקש אברהם מעפרון שקודם יקח ממנו את "כסף השדה"⁽⁶⁴⁾ ואח"כ יקבר את מתו. אברהם רצה להבטיח את המכירה-מתנה. עפרון מנצל את ההזדמנות ודורש סכום גדול בימים ההם - ארבע מאות שקל כסף⁽⁶⁵⁾. אברהם, מאין ברירה ומפני כבוד מתו, משלם את הסכום הנדרש במטבעות שקולות. "עבר לסחר"⁽⁶⁵⁾. ואף יפליאנו מחיר זה, כי כל דבר הנמכר בהערמה על החוק אין גבול מסוים למחירו. כאשר אין לקונה כל הגנה חוקית^(65a).

(ח) בדרך זו של מתנה-מכירה עובר השדה (מכאן ואילך הוא העיקר בטרנסקציה זו) והמערה שבו וכל העץ לרשותו של אברהם^(65b). ובתנאי-המכירה היה צריך לפרט גם את המערה וגם את "כל העץ אשר בכל גבול סביב", שא"מלא כן יכול המוכר לטעון: שדה מכרתי, מערה לא מכרתי⁽⁶⁶⁾. ואפי' אם כותב לו את הגבולות אין הוא קונה את כל מה שבתוך

(61) הושה גם משנה ב"ב ספ"ו שלקבר היתה גם חצר. ואולי לא הרי שדה כהרי מערה. שזו היתה מותרת וזו אסורה. שכן מצינו הבדל בין בית לשדה לענין יובל (ויק' פכ"ז). וכן לענין מכירת שדות ובתים לנכרי (מש' ע"ו פ"ב מ"ה-ט, תוס' פ"ב, בבלי כא א וב'), ועפרון רומז שיש אפשרות של הבלעת דמי המערה בשדה. הושה למשל טוכה לט א (במש' ובחל') לענין הבלעת דמי אתרוג בלולב, וידוע הוא ענין הבלעת שכר שבת. יכן באשור ובבל מכרו באופן רשמי את הקרקע ולמעשה התכוונו לבית: Always the land was the main consideration. A house was sold as land built upon (*bitu epšu*), and sold by the area. In legal phraseology *bitu* thus denoted the actual plot of land, while in common parlance it meant the house (R. Clay, The Tenure of Land etc., p. 8). Assyrian Laws etc. עמ' 187-188.

(62) הושה למשל טוכה מא ב (= תוס' ספ"ב).

(63) לשון סתמי שאין לו חבר במקרא, כוונתו "מתיר השדה", אבל השומע יכול גם לפרשו אחרת. גם עפרון משתמש בלשון סתמית: ארץ (ואינו מסיים את המשפט, משום שקשה לו להשתמש במועל "מכרתי" שהרי מכירה אסורה, ובמועל "נתחתי" אינו רוצה להשתמש, משום שלא יוכל לדרוש סכום גדול כזה על מתנה. ומתחיל משפט חדש: ארבע מאות שקל וגו'.

(64) "בכסף מלא" שבטי אברהם נותן עזו לעפרון לדרוש סכום כזה (ב. יעקב, שם, עמ' 511). 400 שקל כסף הם מחיר 8 בתי זרע חמר שעורים (לפי ויק' כז טז). כ-300 דונמים מטריים; אלא שקשה לקבוע בכמה העריך עפרון את המערה, שכן לבניינים לא היה ערך קצוב (ויק' כז יד). גם "מאה קשיטה" ששילם יעקב הוא כנראה מחיר גדול מאד, אע"פ שאין מאתנו יודע "קשיטה" זו מהי. והושה איוב מב יא: ויתנו לו איש קשיטה אחת ואיש נזם זהב אחד.

(65) עי' סקינר, שם, עמ' 228. והושה גם דברי A. E. Cowley בספרו The Hittites, עמ' 9: כסף עובר לסוחר That they were there for trade seems to be indicated by the phrase (65a) וכן באשור ובבל אנו מוצאים שאחד המלכים קנה קרקע (למתנה לבנו). במחיר מופרז (עי' Johns, Babylonian and Assyrian etc. עמ' 192).

(65b) רק אחרי נתינת הכסף, היינו עם גמר המתנה-מכירה בא הביטוי היווני "למקנה".

(66) א. סוריר בספרו With the Arabs in Tent and Town, לונדון [1902], עמ' 219-220 מביא את פסוקו ומוציא שגם כיום כאשר קונים קרקע מן הערבים צריך לפרט גם את הבור והמעין והעצים וכו'. ל-כל העץ אשר בכל גבולו" עי' גם ב"ב סט רע"ב.

הגבול⁶⁷. וידועות ההלכות המרובות בענייני מכירה: המוכר את... מכר את... אבל לא... בזמן שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו הרי כולן מכורין. בין כך ובין כך (תוס'): ואע"פ שאמר לו הוא וכל מה שבתוכו אני מוכר לך) לא מכר...⁶⁸; ומשום כך נסחו אח"כ בשטר המכירה "מקרקעית תהומא ועד רום רקייעא"⁶⁹.

ש) המכירה מתנה מתאשרת גם על ידי השבט, וזה בא לידי ביטוי פ"כ: ויקם השדה וגוי לאברהם למקנה מאת בני חת⁷⁰. כי כל טרנסקציה קרקעית אל מחוץ לשבט היתה זקוקה לאישורו של השבט. וכן יעקב קונה את השדה מאת "בני חמור אבי שכם"⁷¹. ראשי השבט הם שדאגו לשלמות רכושו הקרקעי של השבט. בבמ' פל"ו אנו קוראים שראשי שבט מנשה דואגים לנחלת צלפחד שלא תעבור לשבט אחר ע"י נשואי בנותיו. וה' מסכים על ידם ומצוה שכל בת יורשת נחלה לא וינשא אלא לבן שבטה. ועוד, הקרובים יכלו לערער על מכירת קרקעות, ומשום כך אחת הנקודות העיקריות בשטרות המכירה בבבל ואשור היתה אחריותו של המוכר לכל תביעה על הנכסים⁷². וכן אנו מוצאים בתקופה מאוחרת לענין מכירת קבר (ב"ב ק' רע"ב וש"נ): המוכר קברו דרך קברו מקום מעמדו ובית הספרו באין בני משפחה וקוברין אותו על כורחו משום פגם משפחה (רשב"ם: הילכך אמר רבנן לישקול דמי וליה זרי), כלומר בכח הקרובים היה לבטל את המכירה⁷³.

י) נסכט נא את תוכן הפרשה לפי פירושו: אברוזם פונה בבקשה אל בני חת שיתנו לו כמתנה אחוזת קבר, הם עונים אותו שאיש מהם לא ימנע מלתת לו מקום קבורה ועוברים בשתיקה (שיש בה משום אמירת "לאר") על בקשתו "אחוזת נחלה", הוא פונה בבקשה אל "עם הארץ" לבני חת שיפגעו בעפרון (- נשיאם?) שיתן לו את מערת המכפלה בכסף מלא, עפרון מציע לו למתנה (ועל מנת להחזיר?) את השדה ואת זממעה שבו, אברהם מסרב לקבל ומציע לו שתחילה יקבל את הכסף ואח"כ יקבר הוא את מחו, עפרון נוקב את "כסף השדה", אברהם שוקל את הכסף, והשדה וכל אשר בו קם לו למקנה, שנתאשרה על ידי השבט כולו. אז קובר אברהם את מתו. לפנינו אפוא פרודורה שלמה של טרנסקציה קרקעית מיוחדת במינה, מכירה בצורת מתנה, ואין כאן לא גבוב מלים ולא דרך של משא ומתן מוזח-שמי. כך נראה לי פירוש הפרשה מתוך הכתובים וממקורות אחרים.⁷⁴

ירושלם, ד' בשבט תש"ב.

(67) ב"ב סא ב: אע"פ שמצר לו מצרים החיצונים מצרים הרחיב לו, וכן נהגו גם בשטרות הבבליים לתאר בפרטות את גבולות הנכסים הנמכרים. (ועי' Johns, שם, עמ' 190-191).

(68) ב"ב פ"ד מ"ד, מ"ו, מ"ח-ט'; תוס' ס"ג ח"א, ה"ב, ה"ג ועוד; בבלי סה ב, סז ב.

(69) ב"ב סג ב: אמר רב דימי מנהרדעא האי מאן דמזבין ליה ביתא לחבריה אע"ג דכתב ליה עומקא ורומא צריך למיכתב ליה קני לך מארעית תהומא (כ"י ועוד, דפו': מתהומא ארעא) ועד רום רקייעא... למיקנא ליה בור ודור ומחילות.

(70) וכן בצוואת יעקב: מקנה השרה והמערה אשר בו מאת בני חת (בר' מט לב). גם חביתוים: "באנו בני חת" (פט"ז) "לעניני בני חת" (סי"ח) באים להדגיש שהשבט, או ראשיו, היו עדים למכירה ומכיון שנכחו, שמעו וראו ולא מיהו שוב אין להם זכות לערער. וכן כותב בעל "מנחה בלולה" (דף כ"ח ע"ב): "לעניני בני חת ברשות ורצון כל בני העיר".

(71) אולי "אבי שכם" כאן הוא מייסד העיר, ביטוי חרגיל בפרקי היחס שבט' דבריהימים. השוה גם שופ' ט כח.

(72) השוה למשל R. Clay, The Tenure of Land etc., עמ' 14, 15, 25 ו-26.

(73) וברומא לזה גם היום בכמה כפרים ערביים שקניית קרקע זקוקה להסכמת בעל הקרקע וראש הכפר.

(74) תורתו בתונה בזה למור' פרום' מ. צ. סגל ופרופ' מ. ד. קאסוטו, שעברו על כה"י ועלי החגהה, ובהערותיהם שבע"פ האירו את עיני בכמה נקודות חשובות. חן גס לדיר ויידל שקרא את עלי התהנה בעיון רב והעמידני על כמה דברים.